

УДК 94:323.1(477:438:477.4)«1900/1914»

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (1900–1914 РР.)
UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN GALICIA
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
(1900–1914)**

Баран І. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
Львівський національний аграрний
університет (Львів, Україна),
e-mail: 1604102018@ukr.net

Baran I. V.,

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Lviv National Agrarian
University (Lviv, Ukraine), e-mail 1604102018@ukr.net

Розглянуто проблему українсько-польських взаємовідносин у Галичині на початку ХХ століття (1900–1914 рр.). Визначено їхній складний характер, обумовлений поєднанням національних, ідеологічних, державно-політичних, геополітичних, соціальних суперечностей. Проаналізовано позиції основних таборів: москвофілів і українських національних сил, польських правих (подоляків) і націонал-демократів; зроблено акцент на значенні протистояння консервативної та лівої націоналістичної (що народжувалася) ідеологій. Розглянуто основні етапи і проблеми протистояння. Зроблено висновок, що українсько-польські взаємини у 1900 – 1914 рр. відобразили складний процес соціальної і геополітичної трансформації тогочасного світу. Протистояння української та польської громад краю визначалося протистоянням консервативної і модерної національної ідеологій. Демократизація політичної системи країни, якої вимагали українські національні партії, призводила до утворення масової держави – репрезентанта політичної нації. Польські праві консервативні партії (і москвофіли) намагалися діяти в реаліях станової держави. Соціальний і національний конфлікт у Галичині, отже, були переплетені. Відсутність у складі українського населення краю власної аристократії надавала йому специфіку, загострюючи протистояння і послаблюючи позиції української громади. Українсько-польські взаємини були вплетені в систему імперських і регіональних взаємин народів Австро-Угорської імперії. Зокрема, визначну роль відігравали геополітичні маневри навколо так званого австро-польського проекту трансформації.

Ключові слова: українсько-польські відносини початку ХХ ст., москвофіли, національні сили, подоляки, Галичина.

The article deals with the problem of Ukrainian-Polish relations in Galicia at the beginning of the 20th century (1900–1914). Determined by their complex nature, defined by a combination of national, ideological, state-political, geopolitical, and social contradictions. The positions of the main camps: the Moscovites and the Ukrainian nationalists, the Polish right (rivals) and the national-democrats are analyzed; the emphasis is placed on the significance of the opposition to the conservative and left-wing nationalist ideologies. The stages and problems of confrontation are considered. It is concluded that the Ukrainian-Polish relations between 1900 and 1914 reflected the complex process of social and geopolitical transformation of the contemporary world. The confrontation between the Ukrainian and Polish communities of the region was determined by the confrontation between the conservative and modernist nationalist ideologies. Democratization of the political system of the country, which was demanded by Ukrainian national parties, led to the formation of a mass state – a representative of a political nation. Polish right conservative parties (and Moscovites) tried to act in the realities of the pope's state. The social and national conflict in Galicia, therefore, were intertwined. The absence of a part of the Ukrainian population of the land of his own aristocracy gave him specifics, exacerbating confrontation, and weakening the position of the Ukrainian community. Ukrainian-Polish relations were interwoven into the system of imperial and regional relations of the peoples of the Austro-Hungarian Empire. In particular, geopolitical maneuvers around the so-called Austro-Polish regional transformation project played a prominent role.

Keywords: Ukrainian-Polish relations of the beginning of the 20th century, Moscovites, nationalists, rivals, Galicia.

Постановка проблеми. Українсько-польські взаємини складали кардинальну проблему політичного процесу на західноукраїнських

землях на переломі ХІХ – ХХ ст., у доленосну епоху національного відродження напередодні революційних подій із відновлення української державності. У ході важкого протистояння і діалогу з польськими політичними силами українці краю відстоювали переважно власні прагнення до національної автономії, право на самостійне політичне існування. Цей процес мав складний і неоднозначний характер, адже питання українських і польських національно-політичних прагнень у цю епоху опинилися на перехресті не лише національних, але й ідеологічних, державно-політичних, геополітичних, соціальних суперечностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українсько-польські взаємини на початку ХХ ст. досліджені в низці ґрунтовних наукових праць, зокрема, у фундаментальній розвідці М. Стахів «Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772 – 1918)» [6]. Це узагальнювальне дослідження, видане в середині минулого століття, концептуально змальовує боротьбу за Східну Галичину двох національних таборів – українського та польського, що частково відбиває складність соціальних і політичних взаємин у краї. Цій темі присвячено праці Л. Зашкільняка, А. Кучеренко, О. Аркуш, В. Расевича. Важливе значення має робота І. Чорновола, який узагальнює біографічну інформацію про українських депутатів Галицького сейму в 1861 – 1914 рр. [8]. Досить багато праць, присвячених парламентській і політичній боротьбі в Галичині, створено польськими істориками, зокрема, роботи Ч. Паргача, Я. Вісніцькі, М. Семчишина та ін.

Метою статті є розгляд проблеми українсько-польських взаємин у Галичині на початку ХХ ст. як складної системи відносин, обумовлених ідеологічними, державно-політичними, геополітичними, соціальними чинниками.

Виклад основного матеріалу. Аналіз українсько-польських взаємин у Галичині початку ХХ ст. неминує потребує визначення їхньої ролі й місця в загальнодержавному й геополітичному контекстах, адже через специфіку національно-державного устрою Австро-Угорщини протистояння у краї неминує відбивалося на хитких балансах взаємин між окремими регіонами й народами багатонаціональної імперії. Так, через обставини, які історично склалися, у межах Австро-Угорщини землі Галичини розглядалися як інтегральна частина австрійської провінції Королівства Галичини та Володимирії. Тобто, як частина колишньої польської держави, включеної до складу імперії за розділами Польщі кін. ХVІІІ ст. Розгляд краю як частини історичної Польщі підсилювався демографічним переважанням у ньому поляків, до чого призвело адміністративне приєднання до нього частини історично польських земель Малопольщі (із Краковом).

Не можна сказати, що така ситуація цілком влаштувала урядові кола у Відні. Демографічна й політична вага польської меншини дозволяла їй претендувати на роль однієї з провідних сил у складі держави. На початку ХХ ст. обговорювалися проекти федеративного переустрою Австро-

Угорщини й перетворення в плані підвищення ролі її чеської і польської меншин, чому активно опирався уряд Угорського королівства.

Польська меншина була цілком суб'єктною в цій боротьбі, адже вона була представлена не лише «народними» політичними групами – масовими політичними партіями, але й впливовою аристократією. Відсутність української аристократії в реаліях епохи означала неповну політичну суб'єктність українців Галичини. У другій половині XIX ст. імперський уряд використовував українсько–польські суперечності з метою створення певної противаги політичним амбіціям польських еліт, але вочевидь не мав «гідного» партнера для більш серйозного діалогу з українською меншиною.

Із геополітичного погляду українсько–польські взаємини також не могли бути вирішеними без огляду на роль «польської проблеми» загалом. Пожвавлення польського національного руху й загальноєвропейський конфлікт, що насувався, примушували країни, до складу яких входили польські землі, розглядати проекти зміни державних кордонів і майбутнього політичного устрою Польщі. Більш рельєфно ці проекти були виявлені в ході Першої світової війни. Але в передвоєнну епоху можна було визначити деякі особливості позицій сторін. Так, владні кола Німеччини займали найбільш непримиренну щодо польського народу позицію, розраховуючи на завершення асиміляції вже включених до її складу польських земель і розширення контролю над новими територіями Польщі в ході війни з Росією. Лідер польської Народно–демократичної партії Р. Дмовський розглядав Німеччину (а не Росію) як головного ворога Польщі і скептично ставився до можливостей Австро–Угорщини щодо здійснення незалежної політики через її зростаючу залежність від Німеччини [18, с. 227].

Росія на той час намагалася реалізувати проект асиміляції контрольованої території Польщі з утворенням так званого Привіслінського краю. Австро–Угорщина розглядала можливість перетворення на триєдину австро–угорсько–польську монархію із включенням до власного складу земель Великопольщі (так званий Великопольський проект вирішення польського питання, який австро–угорська дипломатія відстоювала в роки Першої світової війни).

Роль української меншини виявлялася для австрійської політики менш значною. Владні кола імперії були, безумовно, зацікавлені в обмеженні російського впливу на українців Галичини, який здійснювався під гаслами слов'янської єдності, або російсько–русинської ідентичності. Здійснення привабливих для Відня геополітичних проектів на кшталт Великопольського, наприклад, через розширення «австрійської» України на землі Придніпров'я, були можливими лише за досягнення військових успіхів у майбутній війні, які на той час мали вважатися малоімовірними.

Як часто зазначають дослідники, і це загалом відповідає тогочасним суспільним реаліям, які

були наслідком тривалого історичного розвитку, для Східної Галичини селянин був синонімом українця, поляк – поміщика і дворянина [10, с. 183]. Популярним був вислів «Nędza Galicji» («нужда Галиції»), уведений в обіг у книзі Станіслава Шче–Пановського [18, с. 220]. Отже, соціальний аспект політичного протистояння загострювався малоземеллям і аграрним перенаселенням [4]. Це мало відповідні наслідки і для програм, і для позицій політичних партій.

По–перше, у політичному сенсі українці Галичини на початку XX ст. були представлені консервативними політичними групами, об'єднуваними в табір москвофілів, та українськими політичними партіями лівого й національного спрямування. Польські політичні сили, які їм опонували, були представлені табором Подоляків – правою консервативною і аристократичною групою, яка включала великих землевласників краю, та польськими лівими й національними партіями.

По–друге, позиції політичних сил не визначалися лише прямим соціальним і національним протистоянням двох груп населення – українського й польського. Більш актуальним був конфлікт консервативного й модерного національного світоглядів. Так, москвофіли Галичини, будучи репрезентантами частини українського населення краю, примикали до проросійського слов'янського табору в Австро–Угорщині. Вони ж підтримували консервативну ідеологію, виступаючи проти демократичних і соціальних гасел. Переконанням подоляків були властиві консерватизм, анти–демократизм й елітизм [17]. Зростання впливу українських партій краю, які спиралися на селянські низи, було неприйнятно для них, насамперед, через порушення консервативної соціальної стабільності. Боротьба проти вимог української партії була для подоляків, як і для москвофілів, боротьбою із соціальним радикализмом [10, с. 188]. Унаслідок об'єднання в один край Східної Галичини й Західної Галичини (із землями Малопольщі) політична ситуація становила досить цікаве й суперечливе поєднання: у демократичному процесі змагалися право–консервативний і лівий національний табори, кожний із яких поділявся всередині на непримиренні табори за національною ознакою.

Позиція польських національних сил щодо українського питання також не визначалася механічною послідовністю. Інтереси українських партій і національних польських партій були, за мірками часу, радикальними й лівими. Обидві були зацікавлені у введенні широкого виборчого права й демократизації політичних систем. «Тотальне» за характером національне протистояння, яке могло (і мало) за цим відбутися, ще не було очевидним. Лідер польських національних сил Р. Дмовський писав щодо українців у своїй книзі «Думки сучасного поляка»: «Для нашого національного майбутнього щодо русинів 1) необхідна одна з двох речей, або що вони всі, або деякі з них, якщо це можливо, поляки; 2) або що вони стають незалежним, сильним руським народом, здатним захищати свою незалежність, нічого нам, але і москвичам, здатним боротися за

неї і тим самим формувати наш союзник у боротьбі з Росією... Якщо русини повинні стати поляками, то вони повинні бути полонізовані, і якщо вони стануть русинським народом, здатним жити і боротися, необхідно змусити їх боротися через важкий шлях того, що вони хочуть, щоб вони були загартовані в жару битви» [9, с. 98–99]. Зіткнення консервативного й національного світоглядів та ідеологій є не менш відчутним, аніж суто національні суперечності [18].

Отже, об'єктивні обставини підштовхували українські політичні сили до реалізації певної логіки політичних завдань. По-перше, це реалізація власної демографічної переваги через поділ Галичини на Західну і Східну (відділення від Галичини етнічних польських земель Малопольщі) і через демократизацію виборчого законодавства. Вимоги широкого виборчого права зсували українських політиків вліво. По-друге, вони мали висувати лівій радикально-демократичні гасла, які забезпечували бажані політичні реформи й відбивали інтереси малоземельного селянства. Опонуючі польські політичні групи мали вирішувати складне завдання. Вони мали поєднати соціальні, радикально-демократичні й національні гасла, які спиралися на настрої переважної більшості населення Східної Галичини.

Політична боротьба була переважно зосереджена на виборчих кампаніях до австрійського парламенту та регіонального Галицького сейму. Виборча система була куріальною і складною, відбиваючи досягнуті в боротьбі баланси сил, а не рівне конкурентне представництво.

Так, напередодні 1900-х рр. тенденція щодо зрушення вліво виявилася і серед українських політичних партій, і серед виборців Галичини. Відбувся розкол у структурах РУРП. Деякі активісти, які тяжіли до Польської соціал-демократичної партії Галичини, утворили Українську соціал-демократичну партію (УСДП, М. Ханкевич, Я. Бачинський). Унаслідок злиття частини розколу (І. Франко, В. Будзиновський) з українськими національними політиками (Д. Романчук, М. Грушевський, Т. Окуневський) була створена Русько-Українська Національна Демократична партія (ПРООН). Партія вимагала автономії, загального виборчого права, підтримували селянські страйки. На окремих мітингах лунала вимога розпуску верхньої палати австрійського парламенту. У 1900 році під час парламентських виборів виявилася тенденція блокування лівих політичних сил, яка викликала певне занепокоєння у правих польських колах [15, с. 14–15]. Українські за складом політичні партії посилювали свою позицію завдяки акцентуванню соціальних гасел. Створювалося класичне для політичного процесу ХХ ст. поєднання соціальних і національних гасел.

Під егідою намісника краю Леона Пінінського на початку 1900-х рр. правлячі право-консервативні кола здійснюють політичні маневри, спрямовані на зближення із консервативними москвофілами [14, с. 111]. За адміністративної і політичної підтримки на виборах 1901 р. москвофіли повернулися до Галицького сейму, отримавши 3 з 13 місць,

завойованих українським населенням краю [10, с. 188]. Здавалося, Л. Пінінському вдалося посилити позиції подоляків, створивши союз польських та українських консервативних сил краю. Проте «українськість» москвофілів, і їхня можливість впливати на українську громаду краю були відкритим питанням.

У 1902 р. чинником політичного життя стають селянські страйки. Страйковий рух охопив двадцять вісім округів, зокрема Збараж, Тернопіль, Чортків, Бучач та Залещики. У той час як у червні 1902 р. перші страйки зазвичай виникли стихійно й мали економічні вимоги, надалі вони все частіше були спровоковані агітацією українських радикалів (у тому числі студентів українського походження). Натовпи озброєних палицями селян оточували поміщицькі особняки, здійснювали напади на привізних робітників, знищували зібране зерно. Унаслідок урядових репресій було заарештовано 440 українських селян і агітаторів, відкрито 350 кримінальних справ. Хід подій викликав негативну реакцію москвофілів [10, с. 189]. Особливу увагу намісник краю звертав на участь української учнівської молоді в політичних виступах, повідомляти про це повітових старост і управління поліції зобов'язували секретним циркуляром [1, оп. 1, спр. 2776, арк. 2778]. Підтримка москвофілами репресивних дій крайового уряду, який асоціювався з великими землевласниками-поляками, була політично тупиковим шляхом. Зважаючи на об'єктивні умови краю (аграрне перенаселення, малоземелля, невирішені національно-культурні й політичні вимоги), цей шлях не мав перспектив.

На конфіденційній нараді українських депутатів Рейхсрату, галицького й буковинського сеймів було сформовано консолідовану позицію, яка передбачала змагання за перетворення Австро-Угорщини на федеративну державу, реформування виборних органів влади, поділ Галичини на українську та польську частини [7, ф. 146, оп. 148, спр. 214, арк. 105–107]. Українські національні сили відповіли на політику Л. Пінінського формуванням послідовної програми опору.

Революція 1905 р. у Росії спровокувала нове загострення ситуації в Галичині. По краю прокотилася нова хвиля селянських страйків. Було здійснено важливу реформу виборчої системи, яка скасовувала систему курій на виборах до Державної ради. Проте в сільській місцевості Галичини були введені дворівневі округи з 50% голосів (плюс 1) за перший мандат і 25% за другий мандат (плюс 1). На виборах, що відбулися у травні 1907 року, українці отримали 27 місць. Щодо польських партій, то Польська селянська партія отримала 17 місць, а національна демократія – 16. Подоляки отримали 8 місць, а краківські консерватори – лише 2. Результати виборів показали, що відбулися великі зрушення в політичній системі, які праві консервативні кола розглядали як катастрофічні [18, с. 226].

У цих умовах новий намісник краю в 1903 – 1908 рр. (і маршалок Галицького сейму в 1901 – 1903 рр.) граф Анджей Казімеж Потоцький здійснює нову спробу політичного маневру між українськими

лівими національними політиками й москвофілами. У жовтні 1907 р. він спробував досягти компромісу з національним українським рухом, пропонуючи продовження субсидій українським культурним установам, низку управлінських посад та три нові молодші школи. Спроби поступок спровокували негативну реакцію польських партій – націонал-демократів і подоляків [18, с. 226]. У рамках єдиного краю Східної та Західної Галичини питання могло мати певне вирішення лише за умов серйозних поступок українській громаді. Це було очевидним, мабуть, і для самого А. Потоцького, але усвідомлення становища польськими політиками було досить інерційним.

У 1908 р. москвофіли посилили свої позиції, взявши участь у з'їзді неославістів у Празі. З'явилася нова динамічна група «молодих русофілів» на чолі з юристом з Коломиї Дудикевичем. Не досягши угоди з українським рухом, намісник санкціонував тиск на українців на нових виборах. В обстановці зловживань та адміністративного терору було забезпечено успіх москвофілів. Така політика спровокувала хвилю насильства. 6 лютого 1908 р. було вбито жандармами популярного українського громадського діяча Марка Каганця. 12 квітня 1908 р. А. Потоцький був убитий українським студентом Мирославом Січинським [3]. Кінець «епохи ілюзій» вимагав вироблення більш реалістичної політики [10, с. 189].

Намісником краю було призначено Міхала Бобжинського – історика, автора резонансної і критичної праці «Нарис історії Польщі». М. Бобжинський здійснив у польській історіографії перегляд поглядів на козацько-польські війни XVII ст., вказавши, що політика Речі Посполитої була недалекоглядною, а інтереси магнатів – егоїстичними й такими, що суперечили потребам країни [5]. М. Бобжинський був переконаним прихильником австрійської орієнтації в польській політиці, вважаючи інтереси Австрії і поляків однаковими. Його каденція припадала на геополітичне загострення, пов'язане з Боснійською кризою і загрозою війни з Росією. М. Бобжинський аргументував необхідність підтримки українських національних політиків як антиросійської групи і забезпечення лояльності українського населення у воєнній ситуації. М. Бобжинський користувався довірою імператора. На особистому прийомі Франц-Йосип I сказав йому: «Ви були моїм єдиним кандидатом». М. Бобжинський підтримав приїзд до Галичини М. Грушевського й виступив як прихильник угоди з українцями [18, с. 229–230]. М. Бобжинський зробив ряд поступок українському рухові. Так, український кандидат І. Ківкул став членом Національного департаменту. Було легалізовано українську «Січ». Проте пропозиції Бобринського щодо відкриття нових українських гімназій не були прийняті Сеймом [10, с. 190]. Намісник краю вимушений був балансувати між політичними таборами, щонайменше один із яких не був готовим до суттєвого компромісу.

Політика поступок зіткнулася з проблемою своїх меж. За каденцію М. Бобжинського центральною проблемою українсько-польських політичних

взаємин була проблема українського університету у Львові. Фактично це була проблема боротьби за Львів як головне місце краю, що цілком усвідомлювалося [12, с. 49]. Зростання питомої ваги освічених українців мало призвести до зміни їхньої питомої ваги в середніх соціальних прошарках і, відповідно, до переважання українців й у складі міського населення краю.

Традиційним контраргументом (який поділяв М. Бобжинський) була «культурна незрілість русинів», неготовність українців до створення університету. Цей аргумент висував ще польський діяч краю граф Агенор Голуховський у середині XIX ст. [16, с. 288]. Проте, ці аргументи не сприймалися українською молоддю, що виливалося у сплески насильства. Зіткнення польських і українських студентів паралізували роботу університету в 1907 р. У 1908 році проти губернатора було організовано бурхливу демонстрацію вже польської молоді. У 1910 р. в університеті сталися нові зіткнення між польськими та українськими студентами. Було використано навіть вогнепальну зброю, вбито українського студента. Бобжинський був змушений вводити в будівлі університету поліцію.

Боротьба українців за університет впліталася в аналогічні синхронні події. За власність університету боролися чехи у Брно, італійці – у Трієсті, словенці – у Люблянці. Складний баланс сил призводив до того, що поданий С. Дністрянським і О. Колесою 21 січня 1909 року спільний проект про створення українського університету у Львові не знаходив підтримки в парламенті [13]. Компромісна позиція намісника зазнавала нападів з обох боків – з боку польських національних демократів та українських національних політиків [2]. Бобринський протистояв «антиблокам». Він звинуватив національних демократів у тому, що вони зводили ситуацію до рівня «жорстокої, плеємної боротьби» [11, с. 112].

Тупик у питанні відкриття університету актуалізував питання реформи виборчого законодавства, зміні у якому дозволили б українцям підвищити власну політичну вагу. Тривало протистояння в комісіях із виборчої реформи. Загальні політичні обставини (Перша Балканська війна) примушували імперський уряд тиснути, вимагаючи досягнення компромісу. У листопаді та грудні 1912 року польські партії під патронатом губернатора Бобжинського провели інтенсивні переговори з українськими національними силами, а позиції обох сторін значно наблизилися до поступок, проте позиції подоляків та москвофілів були ще непримиренними. Після довгих переговорів у 1913 році М. Бобринському вдалося досягти компромісу. Українцям було гарантовано 27% місць. За оцінками польських істориків, це був найскладніший проект у європейській парламентській практиці [18, с. 231]. Проте, через критику польських єпископів, які вважали, що «проект реформи викликає найбільш серйозні фундаментальні проблеми й загрожує потоком радикалізму», Бобжинський подав у відставку [18, с. 232].

14 лютого 1914 р. за посередництва митрополита виборчий закон було змінено. У новому сеймі

українцям було гарантовано 61 із 227 депутатських місць [10, с. 193]. Таким чином, було досягнуто вагомий зрушення, які можна було вважати за поточний компроміс: українці краю досягли не символічного, а реального представництва у крайовому парламенті. Це відкривало широкі перспективи для політичного відстоювання інтересів українського населення краю. Але, як відомо, розвиток подій був скоригований початком Першої світової війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, українсько-польські взаємини у 1900 – 1914 рр. відображали складний процес соціальної і геополітичної трансформації тогочасного світу. Протистояння української та польської громад краю визначалося протистоянням консервативної і модерної національної ідеологій. Демократизація політичної системи країни, якої вимагали українські національні партії, призводила до утворення масової держави – репрезентанта політичної нації. Польські праві консервативні партії (і москвофіли) намагалися діяти в реаліях станової держави. Соціальний і національний конфлікт у Галичині, отже, були переплетені. Відсутність у складі українського населення краю власної аристократії надавала йому специфіки, загострюючи протистояння й послаблюючи позиції української громади. Українсько-польські взаємини були вплетені в систему імперських і регіональних взаємин народів Австро-Угорської імперії. Зокрема, визначну роль відігравали геополітичні маневри навколо так званого австро-польського проекту трансформації.

Список використаних джерел

1. 'Державний архів Львівської області', Ф.350.
2. Кучеренко, АА., 2015. 'Українське питання в діяльності намісника Галичини Міхала Бобжинського на шпальтах газети «Діло»', *Історичний архів*, 15, с.63–68.
3. Кучеренко, АА., 2012. 'Українське питання в політиці намісника Галичини А. Потоцького (1903–1908 рр.)', *Історичний архів*, 8, с.46–50.
4. Кучеренко, АА., 2013. 'Українсько-польські відносини в Галичині та процеси модернізації в Австро-Угорщині (1900–1918 рр.) в історіографії', *Чорноморський літопис*, 7, с.45–51.
5. Ребенко, ВВ., 2017. 'Українське козацтво початку XVII ст. у «Нарисі історії Польщі» М. Бобжинського', *Гілея: науковий вісник*, Спец. вип., с.56–60.
6. Стахів, М., 1958. 'Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918) = West Ukraine and the Policy of Poland, Russia, and the West (1772–1918): [в 6 т.]'; Укр. робітн. союз, Нац.-освіт. б-ка. – Скrentон: [З друк. Народ. Волі], 1958 – 1961. Т.1.
7. 'Центральний державний історичний архів України у Львові', Ф.146.
8. Чорновол, І., 2010. '199 депутатів Галицького сейму', Львів: *Триада плюс*, 228 с.
9. Dmowski, R., 1904. 'Myśli nowoczesnego Polaka', Lwów: *Nakł. Towarzystwa Wydawn.*
10. Górski, A., 2013. 'Powikłane polityczne relacje polsko-ruskie w Galicji Wschodniej w okresie autonomii', *Studia politologica Ucraino-Polona*, 3, с.182–194.
11. Łazuga, W., 1982. 'Ostatni Stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty', Toruń: *Wydawnictwo Adam Marszałek*.
12. Michalewska, K., 1984. 'Sprawa Uniwersytetu Ukraińskiego w latach 1848–1914', *Studia Historyczne*, 1, с.35–89.
13. Moklak, J., 2014. 'Walka o uniwersytet ukraiński we Lwowie – kontekst włoski i południowosłowiański (1908–1914)', *Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Українознавство*, 1, с.43–46.
14. Partacz, C., 1996. 'Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908', Toruń.
15. Senczyszyn, M., 2013. 'Polsko-ukraińska rywalizacja wyborcza podczas wyborów do Sejmu Krajowego w Galicji Wschodniej w latach 1867–1901. Litopys', *Studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*, 3, p.5–21.
16. Stoczewska, B., 2009. 'Antoniego Zygmunta Helcia poglądy na kwestię rusińską w Galicji', *Doktryny – Historia – Władza: Księga dedykowana Profesorowi Wiesławowi Kozubowi–Ciembroniewiczowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*; Anna Citkowska–Kimla, Małgorzata Kiwior–Filo, Bogdan Szlachta, Kraków: *Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
17. Szymański, Ł., 2014. 'Konservative aus Ostgalizien angesichts der Wahlrechtsreform in Österreich im Jahre 1896', *Folia Iuridica Wratislaviensis*, 3, 2, p.25–40.
18. Wiśnicki, J., 1995. 'Sprawa ukraińska jako element walki politycznej między konserwatystami a narodową demokracją w Galicji przed I wojną światową', *Annales Universitatis Mariae Curie–Skłodowska. Sectio F, Historia*, 50, p.219–233.

References

1. 'Derzhavnyj arhiv L'viv's'koj oblasti (State Archive of Lviv region)', F.350.
2. Kucherenko, AA., 2015. 'Ukrai'ns'ke pytan'nja v dijal'nosti namisnyka Galychyny Mihala Bobzhyn's'kogo na shpal'tah gazety «Dilo» (The Ukrainian Issue in the Activity of Governor of Galicia Michał Bobrzyński on the Pages of the Newspaper «Dilo»)', *Istorychnyj arhiv*, 15, s.63–68.
3. Kucherenko, AA., 2012. 'Ukrai'ns'ke pytan'nja v polityci namisnyka Galychyny A. Potoc'kogo (1903–1908 rr.) (Ukrainian Issue in the Policy of Governor of Galicia A. Potocki (1903–1908))', *Istorychnyj arhiv*, 8, s.46–50.
4. Kucherenko, AA., 2013. 'Ukrai'ns'ko-pol's'ki vidnosyny v Galychyni ta procesy modernizacii' v Avstro-Ugorshhyni (1900–1918 rr.) v istoriografii' (Ukrainian-Polish relations in Galicia and Modernization Processes in Austria-Hungary (1900–1918) in Historiography)', *Chornomors'kyj litopys*, 7, s.45–51.
5. Rebenok, VV., 2017. 'Ukrai'ns'ke kozactvo pochatku XVII st. u «Narysi istorii Pol'shhi» M. Bobzhyn's'kogo (Ukrainian Cossacks of the beginning of the 17th century in History of Poland in Outline by M. Bobrzyński)', *Gileja: naukovyj visnyk*, Spec. vyp., s.56–60.
6. Stahiv, M., 1958. 'Zahidnja Ukrai'na ta polityka Pol'shhi, Rosii i Zahodu (1772–1918) = West Ukraine and the Policy of Poland, Russia, and the West (1772–1918): [v 6 t.] (Western Ukraine and Policy of Poland, Russia and the West (1772–1918): 6 Volumes)'; Ukr. robitn. sojuz, Nac.-osvit. b-ka. – Skrenton: [Z druk. Narod. Voli], 1958 – 1961. T.1.
7. 'Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u L'vovi (Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv)', F.146.
8. Chornovol, I., 2010. '199 deputativ Galyc'kogo sejmu (199 Deputies of the Galician Seim)', L'viv: *Triada plus*, 228 s.
9. Dmowski, R., 1904. 'Myśli nowoczesnego Polaka', Lwów: *Nakł. Towarzystwa Wydawn.*
10. Górski, A., 2013. 'Powikłane polityczne relacje polsko-ruskie w Galicji Wschodniej w okresie autonomii', *Studia politologica Ucraino-Polona*, 3, с.182–194.
11. Łazuga, W., 1982. 'Ostatni Stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty', Toruń: *Wydawnictwo Adam Marszałek*.
12. Michalewska, K., 1984. 'Sprawa Uniwersytetu Ukraińskiego w latach 1848–1914', *Studia Historyczne*, 1, с.35–89.
13. Moklak, J., 2014. 'Walka o uniwersytet ukraiński we Lwowie – kontekst włoski i południowosłowiański (1908–1914)', *Visn. Kyi'v. nac. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrai'noznavstvo*, 1, с.43–46.
14. Partacz, C., 1996. 'Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908', Toruń.
15. Senczyszyn, M., 2013. 'Polsko-ukraińska rywalizacja wyborcza podczas wyborów do Sejmu Krajowego w Galicji Wschodniej w latach 1867–1901. Litopys', *Studia i materiały Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego w Polsce*, 3, p.5–21.
16. Stoczewska, B., 2009. 'Antoniego Zygmunta Helcia poglądy na kwestię rusińską w Galicji', *Doktryny – Historia – Władza: Księga dedykowana Profesorowi Wiesławowi Kozubowi–*

Ciebroniewiczowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej; Anna Citkowska-Kimla, Małgorzata Kiwior-Filo, Bogdan Szlachta, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

17. Szymański, Ł., 2014. 'Konserwative aus Ostgalizien angesichts der Wahlrechtsreform in Österreich im Jahre 1896', *Folia Juridica Wratislaviensis*, 3, 2, p.25–40.

18. Wiśnicki, J., 1995. 'Sprawa ukraińska jako element walki politycznej między konserwatystami a narodową demokracją w Galicji przed I wojną światową', *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia*, 50, p.219–233.

* * *